

Aleksas GIRDENIS

Vilniaus universitetas

PROBLEMOS NEMATYTI

Neseniai A. Leskauskaitė ir D. Mikulėnienė „Baltisticoje“ (XXXIII (1) 95 tt.) pateikė gausybę naujų pavyzdžių, rodančių, kad kai kuriose pietinėse lietuvių kalbos šnektose priebalsiai *t' / k', d' / g'* tikrai maišomi. Faktų gausa įspūdinga – ir ji tvirtai įrodo, kad kalbami garsų svyravimai yra gyvi ir reguliarūs (bent jau – beveik reguliarūs) didesnėje apžvelgiamojo ploto dalyje. O tai labai svarbu tolesniems diachroninės interpretacijos bandymams, nes, kaip žinoma, jokie fonetiniai kitimai nebūna amžini: jie visada turi pradžią ir pabaigą. Jeigu reiškinys gyvas šiandien, XX a. pabaigoje, jo pradžios, net ir labai to norėdami, negalime kelti į be galo tolimą praeitį. Antra, gyvi kalbiniai procesai nėra patikimas diachroninės rekonstrukcijos pamatas. Istorinio lyginamojo metodo teorinės minties klasika seniai tvirtina, kad korektiška rekonstrukcija pirmiausia remiasi išimtimis – vadinamaisiais reliktais (žr., pvz., A. M e j ė, Lyginamasis metodas istorinėje kalbotyroje, Vilnius, 1956, 33 t.), t. y. reiškiniais, dėl kokių nors priežasčių iškritusiais iš senųjų sisteminių santykių. Laikydami to principo, apie *t' / k', d' / g'* svyravimus kaip tolimos praeities pėdsaką galėtume kalbėti tik tada, jeigu juos rastume tik nedideliame pluoštelyje aiškios etimologijos žodžių, praradusių tiesioginius darybos bei semantikos ryšius su savo reguliariais giminaičiais. Deja, šiuo atveju taip nėra.

Kaip jau parodyta seniau (Blt XV (1) 23 tt.), palatalinių *k', g'* priešakėjimas į *t', d'* (priešingos krypties pokyčiai yra hiperkorekcijos padarinys) – gana banalus fonetinis vyksmas, ir autorės net nebando to paneigti. Prisimintina, kad rusų kalbos tarmėse jį buvo pastebėjęs jau M. Kruszewskis (prisimintini jo кисть „riešas“ → тисть, гиря „svarstis“ → диря – M. K r u s z e w s k i, Wybór pism, Wrocław etc., 1967, 89); nėra jis visai svetimas nė bendrinei rusų kalbai: pavyzdžiui, atsiminimuose ne kartą užsimenama, kad Valerijus Briusovas tardavęs не математики „matematikos“, о математити (pvz., А. Б е л ы й, Воспоминания об Александре Александровиче Блоке, – Александр Блок в воспоминаниях современников, Москва, 1, 1980, 285); rieškučiomis šios rūšies pavyzdžius galima semti iš Rusijos vokiečių tarmių (žr. M. Н. В а л л, И. А. К а с а т к и н, Фонологические системы немецких диалектов, Новосибирск, 1986, 73 t.). Visai neseniai elektroniniu paštu iš p. T. Scheero gauta tokių vokiečių Kelno šnektos pavyzdžių: Zeit „laikas“ → [tsi:k], schneiden „pjauti“ → [ʃni:gə], bunt „margas“ → [boŋk]. Pagaliau keletą kartų panašių dalykų esu užrašęs vadinamojoje žemaičių dzūkų tarmėje. 1974 m. vasarą Endriejavo apyl.

Lelėnų kaime vis žymėdavausi formas *pliešū* „plėškių“, *dā.u.šū* „Dauskių (kaimo pavadinimas)“ ir stebėdavausi, kodėl net šiaip jau dzūkuojantys informantai nesako **plieščū*, **dā.u.ščū* (= bk **plėsčiū*, **Dausčiū*!). Tikrosios lytys *plieškū*, *dā.u.škū* paaiškėjo tik bendraujant su kitų kaimų bei apylinkių žmonėmis. Veikiausiai, atitinkamai nusiteikus, tokių „netikėtų“ variantų (su tikrais ar tariamais *t'*, *d'* vietoj *k'*, *g'* arba su *k'*, *g'* vietoj *t'*, *d'*) galima išgirsti beveik visose Lietuvos vietose: artikuliacinė ir akustinė riba tarp palatalinių *k'*, *g'* ir *t'*, *d'* (tiksliau – *k*, *ç* ir *t*, *d*) tiesiog mikroskopinė.

Kaip matom, dabar dar mažiau yra pagrindo tikėti, kad *t' / k'*, *d' / g'* svyravimams aiškinti būtina telktis į pagalbą mūsų taip pamėgtą *deus ex machina* – substratą. A. Leskauskaitė su D. Mikulėniene tai netiesiogiai įrodė, nors ir siekdamos visai kitų tikslų.